

INTRODUCCIÓ

La segona part d'aquesta publicació, recull els textos d'una sèrie de conferències organitzades pel Departament de Pedagogia i Didàctica de l'Estudi General de Girona, avui Universitat, el curs 1989-1990, les quals, malgrat el seu interès, per manca d'ajuts institucionals o privats no s'havien pogut publicar. Aprofitant aquesta avinentesa us oferim conjuntament uns records d'infància i adolescència que entronquen amb la problemàtica escolar de l'època de la Guerra Civil i dels primers anys del franquisme.

La nostra Societat fent un gran esforç s'ha decidit a oferir als estudiosos de la Història de l'Educació, tots els textos abans esmentats. Quant a la publicació de les conferències, al marge del seu interès específic, ha vingut determinada, també, per la necessitat de recuperar la història educativa dels darrers cinquanta anys, fet repetit més d'una vegada pels propis conferenciants, especialment si tenim en compte les dificultats que presenten aquests estudis, a causa de la pèrdua, en alguns casos, probablement deliberada, de material interessant i imprescindible.

Caracteritzar una època històrica determinada, especialment en el transcurs del segle XX, sempre resulta complex fins i tot quan es tracta de camps específics com és ara el de l'educació. Altrament, pel que fa al període polític que s'inicia amb el triomf de les «tropas nacionales» la qüestió encara es complica més per mor de l'estructura del nou règim que instaura un fort control social i una rígida censura que dificulta, a nivell historiogràfic, el coneixement de la realitat tant puntual com global.

D'altra banda, el franquisme, el sistema que té com a cap polític el General Franco, atesa la seva llarga duració, malgrat la seva globalitat, no és possible posar-lo tot dins d'un mateix sac, no pas fonamentalment per les pròpies transformacions estructurals internes, sinó sobretot per una sèrie de canvis econòmics i socials que vindran condicionats sobretot per la conjuntura europea i la política de blocs.

Això, doncs, cal tenir-ho present, no solament per percebre clarament les diferències entre el franquisme dels anys 40 i el dels anys 60, sinó també pel cas invers. És a dir que partint de l'experiència dels darrers quinze anys del franquisme, es pugui arribar a la conclusió que hom ha exagerat a l'hora de valorar l'època més fosca dels anys 40 i 50.

No és estrany, doncs, que, des de perspectives diverses, tenint en compte el caràcter conciliador amb el període polític anterior adoptat per la reforma política, avui s'intentin magnificar algunes actituds i alguns personatges franquistes dels primers temps, que a partir dels 60 adoptaren actituds aparentment menys totalitaristes.

Con Franco vivíamos mejor, Porcioles era un gran defensor de les formes de vida catalanes, El Sr. Aznar, substituït de Galinsoga a la direcció de «La Vanguardia Española» un periodista excel·lent, amant de Barcelona, Fraga un demòcrata de tota la vida, heus aquí algunes de les frases o pensaments que sentim a dir més d'una vegada no pas únicament pels que enyoren el Viejo Régimen, sinó per molts que són considerats personatges diguem-ne democràtics, o que ocupen, o han ocupat, llocs de rellevància política en aquests darrers anys.

Altrament, representants de les noves generacions d'historiadors que no van viure, com a mínim el primer franquisme, en teoria menys subjectius que no pas nosaltres, ens estan venent un franquisme molt eclèctic amb el qual hi ha força gent que no ens hi sentim del tot identificats.

Malgrat que aquests joves hagin obert nous camins en el camp de la investigació del franquisme, creiem que la seva interpretació resulta, en determinats aspectes, un xic allunyada de la crua i veritable realitat. No es pot passar per alt, però, el fet que darrerament s'està produint, alguna reacció, mal que tímida, enfront d'aquesta, al nostre entendre, tergiversació de la societat del franquisme, especialment el dels primers temps.

Estem parlant a nivell historiogràfic general i no ens endinsem pas en el terreny de la història de l'educació que és la que presentem a les properes pàgines, fruit, en bona part, de les conferències abans esmentades. Convé precisar a aquest respecte, pel que fa a les xerrades dedicades al franquisme, que no pequen pas de l'accent, més o menys hagiogràfic, al qual ens referíem anteriorment, almenys observades des de la nostra pròpia visió d'aquest període històric.

Obre, doncs, aquesta segona part de la publicació, un record personal de Jordi Monés que va viure la seva infantesa a cavall de la guerra i dels primers anys del franquisme. A més d'explicar els seus records de l'escola on va cursar els estudis primaris durant el període de la Guerra, l'autor pretén, fonamentalment, deixar ben clar l'impacte que li va produir la nueva escuela que s'implantà, de grat o per força a les escoles de Catalunya, després de l'ocupació dels pobles del Principat per les tropas nacionales, impressió que degueren experimentar molts altres infants, sobretot els que assistien en escoles d'avantguarda de l'època.

El bloc més important d'aquesta part són les conferències, les quals van precedides d'unes breus reflexions per justificar la seva presentació; val la pena puntualitzar que a l'hora de dirigir-les al públic s'han hagut d'adequar a les necessitats d'una publicació d'aquesta índole.

La primera d'elles a càrrec de Mariona Ribalta, especialista d'història de l'educació dels anys de la Guerra, ex-directora del Centre de Documentació històrico-pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona, esquematitzà l'obra del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada), tractant amb major detall, com varen fer altres conferenciants, el cas específic de la ciutat de Girona i la seva zona d'influència.

La importància del treball de recerca de Mariona Ribalta i la seva companya Enriqueta Fontquerni, estudi que la primera d'aquestes investigadores sintetitzà per als estudiants gironins, radica, sobretot, en el fet d'haver desenterrat i ofert als especialistes i al públic en general, una experiència d'escola pública sumament interessant, per diverses raons socio-polítiques, pedagògiques i fins i tot socio-urbanístiques.

La més emblemàtica de les citades raons és, probablement, la nova proposta educativa, que parteix de plantejaments obreristes expressats a través de les centrals sindicals, la qual cosa no implicava l'abdicació de la rica tradició pedagògica liberal que s'havia forjat a Catalunya al llarg del primer terç del nostre segle.

A partir del propi treball d'investigació, Mariona Ribalta plantejà en la seva xerrada, al marge de la greu problemàtica escolar derivada de la contesa, els problemes més crucials que s'hagué d'enfrontar el CENU i d'una manera especial el de la contractació de professorat; creiem, malgrat tot, que cal aprofundir, a pesar de les dificultats, en aspectes més puntuals i fonamentalment poc estudiats.

En aquest sentit, pensem que sense un ampli coixí d'estudis locals que englobin a més del CENU, l'actitud de l'escola privada de diversos signes, la resistència dels mestres i de la societat a la nova conceptualització escolar, no podrem arribar a conclusions d'una certa entitat sobre l'escola a Catalunya durant la Guerra.

En relació a aquesta qüestió, no podem d'oblidar alguns estudis esparsos que ens ofereixen visions força crítiques, fruit, probablement, de posicions polítiques, però que vénen, també, avalades, per les actituds sectàries que adoptaren alguns dels mestres i sindicalistes més influents. Aquesta recerca, està totalment al marge de les comparacions generalment favorables que es puguin establir amb l'època immediatament posterior.

La primera conferència que presentem sobre el franquisme, fou pronunciada pel professor de la universitat de Barcelona, Claudio Lozano, que a nivell global d'Estat espanyol, dibuixà, en línies generals, els trets més característics de la ideologia escolar del franquisme partint de la bibliografia existent i apuntà diversos camins per encetar una recerca sobre diferents aspectes político-ideològics i de política educativa en relació a la valoració de les diferents èpoques i de la seva possible periodització en funció de diferents paràmetres.

Tot i que el conferenciant plantejava a partir de l'estadi actual de la recerca, determinades perioditzacions, exposava, a més, que el fet de considerar el franquisme des de diverses perspectives cronològiques ha conduït a les desviacions que s'estan produint en aquests darrers temps; cal no oblidar, en cap moment, doncs, segons l'esmentat professor que el franquisme constitueix un bloc homogeni i que, per tant, per comprendre'l, en tota la seva extensió, s'ha d'observar des d'un angle global.

Potser caldria precisar que el professor Lozano parteix d'exemples d'historiadors més o menys lligats al franquisme, tot i que, al nostre entendre, la idea de dos franquismes essencialment diferents se'ns presenta, també des d'altres sectors no precisament vinculats al règim, clarament influenciats pels canvis econòmics i llur influència sobre l'estructura educativa.

Altrament, resulten força interessants les seves argumentacions, en oposició a algunes tesis sociològiques que preconitzen que, des del punt de vista funcional, és a dir des del funcionament de l'escola com aparell reproductor, socialitzador, canal de mobilització, etc., existeix una certa unitat entre 1857 i 1970, opinió difícilment defensable des de la perspectiva de la història de l'educació.

La posició del Dr. Lozano, ens planteja la pròpia especificitat educativa del franquisme. En aquest aspecte, el problema no rau pas, al nostre entendre, en la comparació amb la República sinó en la pervivència o no d'actituds educatives del segle XIX.

Les diferents vessants, originals o manllevades, de la ideologia educativa del franquisme i la seva presentació unívoca, al llarg de tota la geografia espanyola, queden molt ben reflectides en algunes de les conferències, especialment en la síntesi del Dr. Lozano. Ens falta saber, però, la incidència real del franquisme educatiu en els diversos territoris de l'Estat i no pensem pas únicament en la realitat de l'escola sinó en un marc molt més ampli.

Hi ha treballs que ens donen a entendre que en alguns llocs com Castella la influència de la ideologia educativa falangista quedà evidenciada clarament i en d'altres com Mallorca i Catalunya, per exemple, penetrà més fàcilment un determinat nacional-catolicisme que no quadra exactament amb el pensament oficial. Es tracta de qüestions que caldria estudiar amb més deteniment.

La xerrada del professor Salomó Marquès, del centre universitari de la ciutat de Girona, a partir de la pròpia recerca que inclou treballs de camp, s'orientava vers l'estudi de la situació de l'ensenyament primari de la primera època del franquisme, centrant-la sobretot en el context gironí.

El Dr. Marquès observava l'escola real, insistint en diversos aspectes, d'entre els quals destacaríem l'estudi de la major o menor importància percentual de la depuració, el paper de la inspecció, els intents per fer efectiva la nova política educativa, a tot el qual hi afegiríem el control sobre la coeducació concebuda no ja sols com a separació sinó com a barrera entre els sexes i l'abast de la possible resistència a la re-castellanització educativa. D'altra banda, a partir de dades objectives, fixava els trets més característics del nacional-catolicisme, el paper assignat al mestre com a transmissor de les pautes i valors del sistema, sense oblidar el paper que el nou règim reservava a la dona.

Conscient de les limitacions de temps i d'espai que obligaven a una excessiva simplificació del contingut i el continent, el conferenciant al marge de la temàtica esboçada, plantejava la necessitat d'abordar una sèrie d'estudis que ens ajudin a completar la visió que tenim actualment sobre aquest grau de l'ensenyament, alguns dels quals com l'abast de la castellanització i les conseqüències en el món escolar del boom turístic i l'impacte del Concili Vaticà II cauen fora de la problemàtica concreta dels primers anys del franquisme.

Salomó Marquès a més de la dicotomia escola urbana-escola rural, apuntava, també, la necessitat de conèixer la veritable influència de la inspecció, aspecte que creiem que va més enllà de la pròpia inspecció i constitueix, considerant l'educació com un tot, almenys així ho pensem, un dels eixos fonamentals que han d'escometre els historiadors de l'educació i de la cultura d'aquests anys.

No es tracta pas d'un problema historiogràfic nou ja que la concordància o discordància entre

el món educatiu oficial i el món educatiu real, és una de les qüestions bàsiques de la nostra historiografia des del moment de la Revolució Liberal.

Fora dels límits cronològics de la conferència, s'hauria d'investigar la incidència real del treball dels mestres sobre els seus deixebles. En alguns casos estudiats, fa la impressió que el canemàs teòrico-pràctic de l'educació franquista no incideix veritablement fins els anys 50, quan començava a desaparèixer el professorat del període anterior.

Fins i tot hi ha indicis que ens fan pensar, que a nivell de escuela nacional, la presència falangista és més important als anys 60 que no pas els 40. Altrament, malgrat que a Catalunya, sigui molt menys important que en altres contrades de l'Estat, caldria valorar en la seva amplitud la incidència de la OJE i molt particularment del Servicio Social femení obligatori per a les mestres.

És evident que hi ha altres qüestions ja encetades pels conferencians ara indicats, que mereixen estudis més amplis dels que s'han realitzat fins ara, pensem d'una manera especial en la qüestió dels textos escolars, si més no, per recordar la seva presència a l'escola, fins molt avançat el franquisme, de llibres escolars que recorden les doctrines totalitaristes, exclusivistes, masculistes, etc., i ancorades en el temps que s'elaboraren en els primers anys del franquisme, les quals, amb una major o menor presència, les trobem al llarg de tot aquest període.

Creiem que la tesi d'un franquisme global, sobretot des de l'angle polític, respon a una realitat, però d'altra banda resulta impensable que el moviment pedagògic que intentava recuperar la tradició educativa de la Mancomunitat i de la República s'hagués pogut desenvolupar, amb un mínim de garanties, abans de la dècada dels 50, malgrat la resistència, ja des de l'any 1939, enfront de l'intent de genocidi cultural de la dictadura franquista, per part de persones més que no pas de grups.

D'aquesta qüestió, en el terreny educatiu, en va parlar el professor Josep González Agàpito de la universitat de Barcelona, centrant, fonamentalment, la seva exposició en la problemàtica evolutiva del moviment que va desembocar en la creació de la institució pedagògica «Rosa Sensat».

En aquesta conferència, el Dr. González a més de fixar les coordenades de l'esmentat moviment i la seva aportació al món escolar català, encetava una crítica a la filosofia educativa d'aquest moviment, situant-la en el món político-pedagògic de l'època, centrada sobretot en el binomi escola pública-privada, un dels eixos de la discussió ideològico-educativa de l'època, polèmica que els pedagogs situaven en unes coordenades molt simplistes i li donaven un caràcter essencialment maniqueu.

Caldria estudiar l'essència d'aquest maniqueisme que ens podria ajudar a explicar, almenys en part, l'experiència no sempre reeixida de penetració del moviment de renovació a la escuela nacional dels darrers temps del franquisme.

Probablement per falta de temps, el conferenciant es concretà en l'exposició completa de l'activitat dels grups i persones vinculats a «Rosa Sensat» i a més en un important aparell crític en relació a l'acció teòrico-pràctica de l'esmentada Institució. En relació a aquestes qüestions, hi trobem a faltar que l'aparell crític quedés limitat a la institució «Rosa Sensat» i que en restessin un xic al marge els grups portaveus de l'oposició interna a la dita Institució.

Seria interessant un estudi sociològic que intentés esbrinar l'evolució personal o de grup del que podríem considerar el sector teòricament progressista de «Rosa Sensat». En aquest sentit, hi ha més d'un indici per pensar en la derivació cap a postures buròcrato-tecnocràtiques o bé meritocràtiques, qüestions que constitueixen, en bona part, els problemes centrals de l'escola d'avui en els seus diferents graus.

La darrera lliçó que presentem fou dictada per Joan Puigbert en la seva doble vessant de professor de l'Estudi General i de l'Escola de Mestres de Girona, així com el de Conseller de Cultura de l'Ajuntament d'aquesta ciutat. En relació a aquesta xerrada, només voldríem assenyalar que el conferenciant intentà, amb prou èxit, posar sobre la taula la major part de problemàtiques que s'han presentat a l'escola de Catalunya des de la mort del General Franco fins pràcticament el curs 1989-90 data de la celebració de les esmentades conferències.

El temps ens ha de dir, però, si els trets anaven per el camí apuntat o bé hi ha altres tendències que no s'han sabut copsar prou. Potser de la conferència se'n pot treure la conclusió que, en el terreny pràctic, no hi ha massa diferència entre el concepte de competències exclusives i el de competències plenes de la Generalitat de Catalunya. Per citar només un exemple, en relació a les possibles diferències, hem de pensar que la universitat actual no és pot considerar ni molt menys una universitat catalana.

És evident que el material que presentem, com no podia ser d'altra forma, ateses les característiques dels treballs, només exposa alguns aspectes de la nostra història escolar dels darrers cinquanta anys. D'altra banda no podem oblidar que se circumscriuen, en bona part, en les terres del nord i centre orientals del Principat de Catalunya i que les comarques de ponent i del sud no hi són representades per causes òbvies.

Amb aquesta publicació, però, no pretenem altra cosa que incentivar els estudis dels anys esmentats, especialment en el cas de les comarques darrerament esmentades. Altrament hem de pensar que tots hi podem posar el nostre gra de sorra per ajudar a conèixer millor un període que ha omplert bona part de la vida de molts de nosaltres.

JORDI MONÉS i PUJOL BUSQUETS